

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INGLIZ TILI FANINI O‘QITISHNING
YOSHGA DOIR XUSUSIYATLARI VA SAMARADORLIGI****Jamol To‘xtayev***Qashqadaryo viloyati**Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish**milliy markazi katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Zamonaviy metodik adabiyotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nimani qila olmasliklariga emas, balki nima qila olishlari mumkinligiga e‘tibor qaratish tavsiya etiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ingliz tilini o‘rganishdagi asosiy ustunligi ular mazkur predmetni o‘rganishda ikkilanmaydilar, ya‘ni ularda jur‘at yuqori bo‘lib, mavjud ijtimoiy nutq vaziyatlarida obro‘sizlanib qolishdan cho‘chishmaydi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitishning samaradorligi haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tafakkur, diqqat, qisqa (uzoq) muddatli xotira, egosentrik nutq, ko‘rgazmalilik, analizator, turg‘un birikma, muloqot modellari.

XXI asr – intellektual avlod asrining kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga xos bo‘lgan xarakterli jihatlari ko‘p. Bugungi davr bolalari qobiliyat, zehn-zakovat, tirishqoqlik borasida ustunlik qilishadi. Ya‘ni bolalar juda erta yoshdan intellektual imkoniyatlarini to‘liq ishga solishga intilishadi va o‘zlariga nisbatan kuchli e‘tibor talab qilishadi, atrofdagi olamni tezroq anglashga urinishadi. Kichik maktab yoshidagi bugungi davr(indigo) bolalari o‘zlarining giperfaolligi va o‘ta ta‘sirchanliklari bilan o‘tgan asrdagi tengdoshlaridan farq qilishadi. Bunday giperfaollik natijasida bolalar kinestetik, tez toliqadigan va diqqatni jamlab, ma‘lum nuqtada uzoq saqlab tura olmaydigan bo‘lib qolishgan.

Bugungi davr bolalari tug‘ma o‘tkir zehn sohiblari bo‘lib, ular axborot olishga juda o‘ch. Agarda ularning axborot qabul qilishga kuchli ehtiyojlari vaqtida qondirilmasa, ular injiq va jahldor bo‘lib qolishadi. Axborotga o‘chlik televizor va kompyuter qarshisida ko‘p o‘tirilishi natijasida shakllangan. Ayniqsa, reklamalar 113 dinamik va zich axborot taqdim etish xususiyati bilan bolalar e‘tiborini ko‘p tortadi.

Bugungi davr bolalarida uzoq muddatli xotira qisqa muddatli xotiraga nisbatan mustaxkamroq bo‘ladi. Bunday layoqat bolalarga kompyuter texnologiyalari asridagi yuqori axborot tezligi oqimida ortda qolib ketmasliklari va katta miqdordagi axborotni operativ qabul qilib uni tez fursatda qayta ishlashlari uchun inom etilgan.

Ingliz tilini muvaffaqiyatli o‘rganish uchun yaxshi shakllangan instinktlar, til tajribalari va o‘zlariga xos xarakterli xususiyatlarga ega. Masalan, 1-2 sinf o‘quvchilari:

- til qonuniyatlarini bilmasalar-da, undan foydalana olishadigan;
- xato qilishdan cho‘chimaydigan va ular ustida ishlashga tayyor;
- ona tilidagi intonatsiya turlaridan to‘g‘ri foydalana oladigan;
- imo-ishoralar, yuz ifodalari va qo‘l harakatlarni to‘g‘ri talqin qilish ko‘nikmasi shakllangan;

– so‘z ma‘nosini to‘liq tushunmasalar-da, u kasb etadigan mazmuni yaxshi fahmlab oladigan;

– chegaralangan miqdordagi leksik zaxiradan kreativ (ijodiy) foydalana oladigan, tashabbusli nutq hosil qila oladigan, suhbatlashishni yaxshi ko‘radigan;

– serg‘ayrat, harakatchan, ishonuvchan, tasavvuri boy, ta‘sirchan, maqtovsuyar, quvnoq va har bir mashg‘ulotdan zavq olish usullarini topa oladigan;

– o‘zgalar nutqiga taqlid qiluvchan;

– diqqatni ma‘lum nuqtada uzoq muddat ushlab tura olmaydigan, qisqa muddatli xotiraga ega, egosentrik nutqi yaxshi rivojlangan;

– ayni paytda o‘zlari bajarayotgan, bajargan yoki ko‘rgan va eshitgan narsalari haqida gapira oladigan;

– til materialini yaxlit o‘zlashtirishni afzal ko‘radigan bo‘lishadi. 1-2 sinf o‘quvchilarini 3-4 sinf o‘quvchilaridan farqlash mumkin. 3-4 sinf o‘quvchilari 1-2 sinf o‘quvchilariga nisbatan psixologik va fiziologik jihatdan yetukroq bo‘lishadi. 1-2 sinf o‘quvchilari ko‘proq yolg‘iz o‘ynashni yoqtirishadi va o‘z narsalarini boshqalar bilan baham ko‘rishni istashmaydi. 3-4 sinf o‘quvchilari esa jamoaviy o‘yinlarda faol ishtirok etishni yoqtirishadi va ularda egoizim susaya boshlaydi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga ingliz tili o‘rgatishda ko‘rgazmalilikdan keng foydalaniladi. Bu tadbirlar, birinchidan, bolalar faolligini oshirsa, ikkinchidan, materialni mantiqiy jihatdan o‘zlashtirishga, uni tahlil etish, mavhumlashtirish va umumlashtirishga to‘sqinlik qiladi. Ko‘rgazmalilikning haddan ziyon oshib ketishi unga asoslangan dinamik stereotip paydo bo‘lish xavfini vujudga keltiradi. Ko‘rgazmalilikka berilib ketilishi natijasida o‘quvchi asosiy maqsaddan uzoqlashadi, ichki muhim belgilarga emas, tashqi belgilarga e‘tibor berishga odatlanib qoladi. Ma‘lumki, axborotning xotirada mustahkam saqlanib qolinishi uni qabul qilishda ishtirok etadigan analizatorlarga ham bog‘liq. Masalan, tinglab qabul qilingan axborot, ko‘rib qabul qilingan axborotga nisbatan xotirada mustahkamroq saqlanadi. Chunki axborotni tinglash jarayonida o‘quvchi diqqatni jamlashga ko‘proq kuch sarflaydi. Ya‘ni eshitish a‘zolari faoliyati ko‘rish a‘zolari faoliyatidan 16 barobar ko‘p asab tolalarining harakatlanishini talab etadi. Tinglab tushunish jarayonida toliqish koeffitsiyenti 176 foizga ortadi. Tinglab tushunishda ko‘p quvvat sarflanishi til materialini mustahkam va mukammal o‘zlashtirilishini ta‘minlaydi.

Ayrim holatlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida «disleksiya», ya‘ni b, d kabi harflarni, sheep - ship, man - men kabi o‘xshash so‘zlarni farqlay olmaslik yoki so‘z tarkibidagi o‘xshash harflar o‘rnini almashtirib o‘qish holatlari uchraydi. Ba‘zi o‘quvchilar chap va o‘ngni, turli geometrik shakllarni ham farqlay olmaydilar. Bunday o‘quvchilar ona tilini o‘zlashtirishda ham qiyinchiliklarga duch kelishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bir turdagi mashg‘ulot bilan ishchanlik faoliyati 10 minutdan oshmaydi. O‘quvchilarda ishchanlik pasayayotganligi sezilgan dastlabki onlardayoq faoliyat turi o‘zgartirilishi, ya‘ni harakatli o‘yinlarga o‘tilishi lozim.

Ingliz tili ta‘limidagi «Nutq namunasi asosida ingliz tili o‘qitish» tamoyiliga binoan o‘quvchilarga taqdim etiladigan, ma‘no ifodalovchi nutq namunasini, ya‘ni gapni

bo‘laklarga ajratmasdan, butunicha taqdim etilishini targ‘ib etadi. Lekin qisqa muddatli xotira 30 daqiqadan ortiq davom etmaydi va yettitadan ortiq birlikdan iborat axborotni qabul qila olmaydi. Shu sababdan, muloqot modellarni o‘rgatishni 3-4 sinfdan boshlash tavsiya etiladi. Ingliz tili o‘rganishda xotirani mustahkamlashning «linkword» metodi ishlab chiqilgan. Linkword – atamasi ingliz tiliva ona tilidagi ma’nosi va talaffuzi o‘xshash so‘zlarni anglatadi. Bu metod ingliz tilini o‘rganishda fransuz yoki ispan tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilar uchun ko‘proq mos keladi. Bizning fikrimizcha, uni milliy maktablarga ham joriy qilish mumkin. Masalan tomato, lemon, zebra, giraffe, sport, tennis, computer, doctor kabi so‘zlarni o‘zbek o‘quvchilar oson eslab qolsalar, talaffuz jihatdan yaqin bo‘lgan duck, dish, men (o‘rdak, idish, men) kabi so‘zlar ham oson yod olinadi. Jonli muloqot jarayonida taqdim etilgan nutq namunasini tushunish va eslab qolish oson. Masalan, eshikni yoki sumkasini ochishga qiynalayotgan bolaga, «Look, I’ll open the door for you», deya ko‘mak berilganida, bola nutqni tushunadi va ushbu namunani yodda saqlaydi. Sog‘lom bola 10-15 detsibel (eshitish birligi) tovushni payqay oladi. Masalan, barglar to‘kilayotganda 20, sekin ovozdada so‘zlashilganda 20-30, o‘rtacha suhbat jarayonida 30-35, telefonga ulangan naushnik (quloqchin)da esa 120 detsibel tovush hosil bo‘ladi. 90 detsibeldan yuqori tovush eshitish, bolaning asab tizimlariga zararli.

Yuqoridagilar asosida quyidagi tavsiyalar shakllantirildi: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nimani qila olmasliklariga emas, balki nima qila olishlari mumkinligiga e’tibor qaratish zarur; kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar kattalarning nutqini imo-ishora va harakatlariga tayanib tushunishadi. O‘zgarlar nutqini tushunish ko‘ruv idroki 119 zamirida vujudga keladi. Shu sababdan, boshlang‘ich ta’limda xorijiy tillarni o‘qitish amaliyotida «meni tushun» (miming and guessing) va TRR mashqlari keng o‘rin olishi lozim; ko‘rgazmalilikka berilib ketib, o‘quvchilarni asosiy maqsaddan uzoqlashtirib, ichki muhim belgilarga emas, tashqi belgilarga e’tibor berishga odatlantirib qo‘ymaslik lozim; «Nutq namunasi asosida ingliz tili o‘qitish», «Og‘zaki nutqning ilgarilashi», «Chet tilda tabiiy nutqqa yaqinlashish», «Nutqiy yo‘nalganlik», «Yaxlit o‘rgatish» tamoyillariga binoan muloqot modellarini o‘rgatish kommunikativ kompetensiyaning muvaffaqiyatli egallanishida yuqori samara beradi. Shuningdek, o‘quvchi nutqining ingliz tilidagi nutqqa taxminiy yaqinlashtirishga erishish, uning xato qilib qo‘yishdan xavfsirashi, to‘g‘ri ayta olish/olmaslikdan xavotirlanishi kabi psixologik to‘siqlarni yengishi uchun katta yo‘l ochildi, erkin gapirish va bamaylixotir kommunikatsiya va interaksiyaga kirishish imkoniyati yaratildi.

Ingliz tili o‘qitish metodikasining didaktik tamoyiliga muvofiq mashg‘ulotlarda barcha nutq analizatorlarining to‘liq ishtiroki til materialini xotirada mustahkam qolishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lightbown P.S., Spada N. How languages are learned. – L.: Oxford University Press, 2006. – 234 p.
2. Ғозиев Э. Умумий психология: Психология мутахассислиги учун дарслик. – Т.: Университет, 2006. – 534 б.
3. Williams M., Burden R. L. Psychology for language Teachers. A social constructivist approach. – L.: Cambridge University Press, 2010. – 240 p.
4. Wood D. How Children Think and Learn. – Oxford: Blackwell Publishers Limited, 1998. – 230 p.
5. Ro‘zimatov Sh. Naushnik (quloqchin)ning inson salomatligiga ta’siri. Elektron resurs. <http://www.adolat.uz.ruzimatov.naushnik-salomatlik>. Murojaat sanasi: 02.04.2016.
6. Cambridge Young learners English Language Tests. Electron resource: <http://www.cambridgeesol.org/exams/yle.htm>. Access date: 03.02.2017.